

Іван Дзира,

канд.т філол. наук,
д-р іст. наук, професор, Україна,
Київ

ВІДЕТНОНІМНІ ТА ВІДТОПОНІМНІ ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ РЕЄСТРУ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО 1756 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМИН ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ у середині XVIII ст.

У статті, на основі аналізу відетнонімних і відтопонімних прізвищевих назв, розглядаються контакти запорозького козацтва з різними слов'янськими народами у середині XVIII ст. Також автор спробував з'ясувати етнічне походження окремих носіїв іменувань цих типів. Попри обмежені можливості пошуку росіян, білорусів, поляків, південних слов'ян і приблизний характер одержаних результатів за результатами дослідження встановлено, що реєстр 1756 р. містить беззаперечні свідчення існування міжетнічних контактів на землях Війська Запорозького Низового в середині XVIII ст.

Ключові слова: антропонім, етнонім, топонім, прізвищева назва, реєстр, слов'яни.

Відомо, що найменування осіб за їх етнічними ознаками, місцем проживання чи походження завжди відігравали значну роль у поповненні національного антропонімікону. Основною причиною їх появи слугували міграційні процеси. Адже, потрапивши до чужого середовища, новоприбулі зазвичай отримували від оточуючих іменування за етнічною належністю, місцем походження чи попереднього проживання. Щоправда, етимологічне тлумачення відетнонімних прізвищевих назв не завжди гарантує безумовну етнічну ідентифікацію їх носіїв. Це прекрасно усвідомлював ще І. Франко, коли зауважував: «Чи в таких прозвищах, як Ляховичі, Волошинчата, Турчинята, Утрини і т. і., шукати відгомонів спорадичної колонізації чужих

елементів... про се ще може бути суперечка. Пригадаймо, як про се говорить Кобзар у Шевченкових «Гайдамаках»: «Та який я Волох! Був у Волощині, та й прозвали Волохом». Багато таких «чужонародних» прозвищ могло повстати аналогічним способом, хоча, розуміється, не можна виключати й тої думки, що були тут і факти чужої колонізації...» [15, с. 425]. Згодом такий підхід став панівним в українській ономастиці [16, с. 13; 12, с. 57–58]. По-друге, через наявність топонімічних омонімів і паронімів локалізація географічних об'єктів не завжди видається можливою. За таких обставин слід керуватися тим, що «правдоподібність генетичного зв'язку прізвища й топоніма тим більша, чим ближче знаходиться населений пункт, від назви якого утворений антропонім, до того пункту, в якому воно зафіксоване» [14, с. 16].

Звісна річ, що переважну більшість населення південно-українського регіону – Вольностей Війська Запорозького Низового складала саме етнічні українці. Разом з цим відсутність кріпосного права та господарське піднесення, що розпочалося з середини XVIII ст., приваблювали на запорозькі землі також іноземних переселенців, у першу чергу росіян, білорусів, західних і південних слов'ян, з якими в українців існували традиційні суспільно-політичні, економічні та культурні взаємини.

Антропонімний матеріал активно використовувався науковцями у працях, присвячених власне етнічним аспектам походження українського козацтва. Показовими щодо цього є дослідження А. П. Непокупного, З. Любер та особливо колективна монографія «Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.» [11, 17, 10]. Однак, більшість мовознавців, які поширюють межі своїх студій на XVIII ст., як правило не зверталися до однієї з найбагатших пам'яток української антропонімії цього періоду – Реєстру Війська Запорозького Низового 1756 р. (далі РВЗН. – *І. Д.*).

Метою цієї статті є окреслення кола тих слов'янських народів, взаємини з якими знайшли відображення в названому українському джерелі середини XVIII ст. Її досягнення передбачає розв'язання ряду завдань, а саме: з'ясувати етимологію твірних основ і частоту вживання відетнонімних і відтопонімних прізвищевих назв слов'янського фонду, а також спробувати встановити етнічне походження їх носіїв. У процесі роботи автор в

основному застосовував синхронно-описовий метод і прийоми етимологічного, семантичного та статистичного аналізу. Об'єктом дослідження є прізвищеві назви відетнонімного та відтопонімного походження.

Джерелом фактичного матеріалу послужив укладений 1756 р. Реєстр Війська Запорозького Низового (далі РВЗН. – *І. Д.*), а також додані до нього списки козаків, які перебували на промислах і зимівниках на території паланок. Крім політичних мотивів, поява цієї групи взаємопов'язаних між собою документів була викликана потребою виконати повноцінну калькуляцію призначеного Війську Запорозькому грошового й матеріального забезпечення та скасувати митний податок за товари, що ввозилися в Запоріжжя й вивозилися звідти. РВЗН складається зі списків 38 окремих куренів і містить 13 085, а разом із поданими паланками відомостями й описами близько 15 000 найменувань запорожців. Вибір саме цієї пам'ятки зумовлений багатством антропонімного матеріалу, точністю фіксації та широтою охопленої території.

Розгляд основних форм назв мешканців російських земель розпочнемо з «прозванія» *Москаль*, яке на сторінках РВЗН зустрічається лише один раз. У Словнику української мови П. Білецького-Носенка лексема *москаль* документується зі значеннями «великороссиянин», «москвич», «солдат» і «русский раскольник» [5, с. 229].

Свідченням активних процесів патронімізації особової назви *Москаль* є наявність у тексті пам'ятки групи похідних утворень з патронімічними формантами **-енко, -ець, -чук і -юв**: *Москаленко* (3 носії), *Москалець* (3 носії), *Москалчук* (1 носій), *Москалюв* (1 носій). Як бачимо, попри присутність чотирьох суфіксальних типів, усі вони представлені поодинокими, а то й одиничними прикладами. У РВЗН двічі зустрічається й відапелятивне іменування *Москалик* (*Москалыкъ*), співвідносно за формою з демінутивом, похідним від лексеми *москаль*.

Російська етнічна номенклатура також відобразилась у патронімі *Московченко*, утвореному на основі прізвища *Московець* (пор. у Грінченка: *московець* «москаль» [7, с. 983]. У той же час цей патронім можна пов'язувати і з мотивованою катойконімом особовою назвою *Московка*, адже за припущенням Є. С. Отіна,

«не виключено, що форма *Московка* означала жителя *Москви*» [10, с. 100]. І нарешті, існує мінімальна ймовірність того, що на другому місці в іменуванні *Яцко Московченко* вживається матронім (пор. у Грінченка: *московка*: 1) «великороссиянка»; 2) «жена солдата, солдатка» [7, с. 983]).

Одним із власне українських синонімів до полонізму *москаль* виступає слово *кацан*, яке знайшло відображення в антропонімі *Касапъ* (5 прикладів).

Як слушно вважає Є. С. Отін, носіями прізвиська *Москаль* у Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. «були або козаки російської національності (*москва*) у Війську Запорозькому або ж ті з українських козаків, які за обставинами свого життя були пов'язані з російським населенням тодішньої України чи сусідніх з нею районів та областей... В цей період ще не було соціально-історичних умов для виникнення прізвиськ типу *Москаль* і *Московець* на ґрунті омонімічних апелювань із значенням «українець, відданий у солдати»... [10, с. 49]. Процитовані міркування можна поширити й на реалії середини XVIII ст., коли за наказом гетьмана К. Розумовського 1756 р. відбувався перепис запорожців, оскільки в Україні рекрутчина була запроваджена лише після остаточного скасування політичної автономії в 1780-х рр. А конкретним доказом для подібного тлумачення слугує той факт, що запорожець «Іван Москаль народився поблизу м. Орел, що в Росії» [4, с. 25].

Також у РВЗН нами зафіксовано 7 прізвищевих назв, які безпосередньо або через проміжні форми походять від хоронімів та гідронімів з теренів Росії. Найпоширенішим серед них є «прозваніє» *Донець*, котре зустрічається 36 разів. Лексема *донець* у пам'ятках XVIII ст. означала донського козака. Наприклад, змальовуючи картину штурму Азова, С. Величко оповідає, як «Донць... вискочили зъ своїхъ шанцовъ заразъ и пристигли въ помочъ Козакамъ Малоросійскимъ...» [6, с. 384]. Але не виключено, що *донцями* називали й етнічних українців, котрі проживали в слободах на Дону, зокрема в межах Острогозького полку. Як відомо, Острогозький полк займав землі на правому березі Дону між його притоками – річками Дівицею та Богучаром. Крім цього, до складу цієї адміністративно-територіальної одиниці

входила ділянка на лівому березі Дону з містом Калачем. Також за аналогією з *коломійцями* ми не відкидаємо можливості переносу іменування *донці* на чумаків, які займалися доставкою вантажів риби з місць її промислового вилову в пониззі Дону. Дещо рідше знаходимо утворені шляхом трансонімізації «прозванія» *Дгънь* (15 носіїв) і *Донъ* (26 носіїв). Цілком погоджуємося з Є. С. Отіним, що подібний топоантропонім «на початковому етапі (поки не відбулася його деетимологізація) містить інформацію про минулий зв'язок його носія з певним географічним об'єктом...» [10, с. 89]. Скоріш за все саме таку етимологію мала прізвищева назва посполитого Прокопа Дона, котрий переселився до містечка Новий Кодак зі станиці Усухоперської [2, с. 224]. Разом з цим вищезгадані «прозванія» утворювалися і від апелатива *дон* зі значенням «донской козак» [7, с. 463]. З іншого боку, похідні патронімічні форми *Доненко* та *Доненковъ* трапляються винятково рідко (відповідно двічі та один раз). До речі, остання антрополоксема постала, на нашу думку, через орієнтацію на зразки тогочасного імперського діловодства. На особливу увагу заслуговує іменування *Іванъ Сгъбърака*, другий компонент якого утворений за допомогою суфікса **-ака**, крім вказівки на походження з Сибіру, виявляє ще й відтінок певної згрубілості. Хоронім *Сибір* також виділяється у «прозванні» козака Канівського куреня *Семена Сгъбърского*.

Через притаманну для XVIII ст. багатозначність етнімімів наші спроби вирізнити білорусів у РВЗН носять умовний характер. За свідченням історичних джерел назва *Литвин* використовувалася для позначення всіх мешканців Великого князівства Литовського, тобто не лише литовців, а й білорусів, українців і навіть поляків. Звичайно, маємо пам'ятати, що *литвинами* називали й територіально-етнографічну групу українців Гетьманщини: «**Литвини** – 1) Обласна назва укр. населення, яке живе на тер. середнього Подесення (пн. райони Сум. обл. та пн.-сх. райони Черніг. обл.). Виникнення цієї назви пов'язане з тим, що в 14–16 ст. Білорусія та частина України були в складі Литовського великого князівства. Л. розмовляють одним з пн. діалектів укр. мови, який має багато спільних рис з білорус. мовою» [13, с. 12]. Загалом саме завдяки багатозначності цього етніміма особова назва

Литвинъ (*Литвин*, *Литъвинъ*, *Литвінъ*, *Литъвінъ*, *Лытвинъ*) зустрічається в тексті реєстру 144 рази і є найпоширенішою серед усіх іменувань етнонімічної групи. Набагато рідше у пам'ятці фіксуються похідні утворення *Литвинко* (18 носіїв) і *Литвиненко* (3 носії).

Також хоча б побіжно слід зупинитися на антропонімі *Русинъ* (4 носії) та генетично пов'язаному з ним патронімі *Русиненко* (1 носій). Протягом XVI–XVIII ст. у Речі Посполитій самоназва *русин* «вживалася щодо українців та білорусів разом (для протиставлення їх «Москві», «москвитинам») або тільки щодо українців (для відрізнення їх від «литвинів» – русинів із Великого князівства Литовського)» [8, с. 372]. Побутування даного «прозванія» на Запоріжжі в середині XVIII ст. може свідчити про те, що на цей час у Наддніпрянщині автоетнонім *русини* вже був витіснений іншими самоназвами. Тому вважаємо за найбільш оптимальний варіант розглядати записаних до РВЗН *Русинів* як вихідців із західноукраїнських регіонів, у першу чергу з Руського воєводства.

Через те, що особові імена *Литвинів* і *Русинів* записані до РВЗН в українських народнорозмовних формах немає жодної можливості скористатися ними як лінгвістичним контекстом для ідентифікації осіб білоруської національності. Зауважимо, що лише у двох випадках (*Алеґъй Литвинъ* і *Алеґей Литвинъ*) трапляється церковнослов'янська форма з ініціальним **А-**.

На нашу думку, також не варто трактувати іменування козака Мінського куреня Макара Мінського як один з рефлексів білоруської топонімії. Скоріш за все у ньому відобразилася назва не міста Мінська, а сотенного містечка Чернігівського полку Мени (Міни). Ще одним поясненням етимології цього «прозванія» може служити банальна належність його носія до Мінського куреня, оскільки Макар Мінський був записаний не безпосередньо до курінного реєстру, а до складеної 15 квітня 1757 р. відомості про кількість козаків та їх наймитів, які перебували в зимівниках і на промислах на території Бугогардівської паланки [4, с. 285].

За кількістю фіксацій перше місце серед польської етнічної та топонімної номенклатури належить прізвищевій назві *Ляхъ* (*Лях*) (43 носії), що виникла внаслідок онімізації відповідного

апелятива. З іншого боку, утворений на її основі патронім *Ляшенко* (*Ляшенько*) зустрічається надзвичайно рідко – всього тричі. До складу цього антропонімного ряду належить також «прозваніє» *Ляшокъ* (8 носіїв), яке співвідноситься з демінутивно-експресивною загальною назвою.

Беззаперечний інтерес становить територіально-етнографічна особова назва *Мазуръ* (7 носіїв) (пор. у Грінченка: *мазур* «мазур, поляк из Мазурии» [7, с. 933]), котра сприяє наповненню загальнопольського масиву конкретним географічним і внутрішньоетнічним змістом.

Крім відетнонімних утворень, у пам'ятці виявлено також іменування *Иванъ Шлонскъ*, другий компонент якого утворився шляхом трансонімізації відповідного топоніма. Таким чином, в основі антрополексеми *Шлонскъ* лежить запозичена з польської мови (*Ślqsk*) назва історичної області на південному заході Польщі – Сілезії. Хоч у 1526 р. Сілезія потрапила під владу австрійських Габзбургів, а протягом 1740–1742 рр. була загарбана Пруссією, переважна більшість її корінних мешканців на час складання реєстру продовжувала вважати себе поляками. У зв'язку з цим, а також через спільність топоніма *Шлонск* для української та польської мов ми вважаємо недоцільним виводити антропонім *Шлонскъ* за межі слов'янського культурно-історичного простору.

На жаль, наші спроби відшукати представників польського етносу серед окремих носіїв розглянутих «прозваній» завершилися безуспішно. По-перше, в особових іменах, що супроводжують відповідні прізвищеві назви, не простежуються характерні риси польської фонетики та морфології. По-друге, багатонаціональний склад Речі Посполитої, а також залучення для сприйняття «ляхів» не лише етнічних, а й конфесійних і навіть соціальних маркерів створили серйозні труднощі під час роботи з історичним контекстом. Скажімо, шляхтич Іван Сулистрович, котрий народився в селі Мокрець Новоградського воєводства Великого князівства Литовського, після прибуття на Січ був записаний до реєстру Канівського куреня як *Иванъ Ляхъ* [1, с. 318]. Упорядники V т. Архіву Коша Нової Запорозької Січі в неопублікованих архівних матеріалах виявили подібний випадок, коли «сина шляхтича з м. Перемишль прозвано Ляхом» [4, с. 25].

У передмові до V т. АKNЗС серед переліку іменувань, утворених від назв племен, народностей і етнічних груп, фігурує також «прозваніє» *Чеш* [4, с. 23]. Щоправда, через не зовсім прозору етимологію спроба трактувати його тільки як західнослов'янський етніонім видається занадто категоричною.

Південнослов'янська етніонімія представлена в РВЗН прізвищевими назвами *Булгаринъ* (1 носій), *Македонъ* (2 носії) і *Сербинъ* (*Сербин*) (16 носіїв). Однак, усі власні імена, що записані разом із вищезазначеними прізвищевими назвами, вживаються в питоми українській фонетичній огласовці й тому не можуть слугувати додатковим аргументом на користь належності цих запорожців до відповідних південнослов'янських етнічних спільнот. Таким чином, січовики з «прозваніями» *Булгаринъ*, *Македонъ* і *Сербинъ* були або представниками південнослов'янських народностей у Війську Запорозькому, або ж тими українськими козаками, котрі побували на Балканах чи, що є більш імовірним, у силу обставин свого життя мали якісь стосунки з мешканцями Нової Сербії та Слов'яносербії. Але в обох випадках дані антропоніми є незаперечним свідченням існування міжетнічних контактів.

Очевидно, що прізвищева назва *Македонскій* прямо вказувала на місце походження або самого носія, або котрогось із його предків. Ось тільки відносно-присвійний прикметник, від якого вона була утворена, на нашу думку, доцільніше пов'язувати не з хоронімом *Македонія*, а з ойконімом *Македони*. Перша писемна згадка про село Македони (Македониці) зустрічається в люстрації Канівського староства 1631–1633 рр.

Таким чином, об'єктивна ідентифікація представників південнослов'янських народів неможлива без усебічного знайомства з історичним контекстом, у якому виник і функціонував РВЗН.

Зокрема, в Архіві Коша Нової Запорозької Січі неодноразово трапляються згадки про отамана Брюховецького куреня Костянтина Сербина, що опосередковано підтверджують можливість його походження з Балканського півострова. У кількох документах зазначено, що Костянтин Сербин виконував обов'язки перекладача. Знаючи турецьку й татарську мови, він обслуговував делегацію для звільнення полонених, слідчу комісію для розгляду

взаємних претензій між татарами й козаками, а також займався розвідувальною діяльністю у Криму [1, с. 405; 3, с. 63–64]. Як відомо, значна частина корінних мешканців захоплених Османською імперією південнослов'янських земель під тиском несприятливих суспільно-політичних умов була вимушена послуговуватись турецькою мовою, а тому переселенці з цього регіону на Запоріжжі були підходящими кандидатами на посади товмачів.

Таким чином, відсутність іншомовних імен поряд із відетнонімними й відтопонімними прізвищевими назвами робить лінгвістичну аргументацію присутності в особовому складі запорозького козацтва представників російського, білоруського, польського, чеського, болгарського, македонського й сербського народів практично нездійсненним завданням. Як цілком слушно зазначає Р. І. Остащ, «взагалі тогочасний антропонімікон... може служити для істориків тільки допоміжним, а не головним матеріалом при підрахунках чисельності представників інших народностей в Україні чи козацькому війську» [12, с. 581]. Через полісемію ряду етнонімів або недостатність доказової бази нам не вдалося однозначно ідентифікувати етнічну належність кількох записаних до реєстру запорожців також за допомогою історичного контексту. Та незважаючи на досить обмежені можливості пошуку росіян, білорусів, західних і південних слов'ян у РВЗН і приблизний характер одержаних результатів, ця пам'ятка все-таки містить беззаперечні свідчення існування міжетнічних контактів на теренах Вольностей війська Запорозького Низового в середині XVIII ст.

Список використаних джерел

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775 / ред. кол. П. С. Сохань та ін. – К. : Держ. комітет архівів України, ЦДІА України, НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1998. – Т. 1 / [упоряд.: Гісцова Л. З. та ін., наук. ред. Бутич І. Л.]. – 696 с.

2. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775 / ред. кол. П. С. Сохань та ін. – К. : Держ. комітет архівів України, ЦДІА України, НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства

ім. М. С. Грушевського, 2003. – Т. 3 / [упоряд.: Гісцова Л. З. та ін., наук. ред. Бутич І. Л.]. – 952 с.

3. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775 / ред. кол. П. С. Сохань та ін. – К. : Держ. комітет архівів України, ЦДІА України, НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2006. – Т. 4 / [упоряд.: Гісцова Л. З. та ін., наук. ред. Бутич І. Л.]. – 888 с.

4. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775 / ред. кол. П. С. Сохань та ін. – К. : Держ. комітет архівів України, ЦДІА України, НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2008. – Т. 5: Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року / Л. З. Гісцова (ст. упоряд, тому), І. Л. Бутич (наук. ред.). – 528 с.

5. *Білецький-Носенко П.* Словник української мови / П. Білецький-Носенко. – К. : Наук. думка, 1966. – 424 с.

6. *Величко С.* Летопись событий в юго-западной России в XVII веке / С. Величко. – К., 1855. – Т. 3. – 570 с.

7. *Гринченко Б.Д.* Словарь украинского языка / Б. Д. Гринченко. – Берлін: ДВУ, 1925. – 16, 2178 с.

8. Енциклопедія історії України. – К. : Наук. думка, 2012. – Т. 9 / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. – 944 с.

9. *Мицик Ю. А.* Канівське та Черкаське староства в описі малознаної люстрації 1631–1633 років / Ю. А. Мицик // Краєзнавство. – 2009. – № 3–4. – С. 43–53.

10. Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. («Реєстри всього війська Запорозького» 1649 р. і мовно-територіальні контакти / [Непокупний А. П., Отін Є. В., Горська Є. В. та ін.]; відп. ред. А. П. Непокупний. – К. : Наук. думка, 1989. – 152 с.

11. *Непокупний А.П.* Вихідці з латвійських, литовських і пруських земель у лавах запорожців / А. П. Непокупний // Золоті ворота. – 1994. – Вип. 2. – С. 75–84.

12. *Осташ Р. І.* З історії дослідження «Реєстру Війська Запорозького 1649 року» / Р. І. Осташ // Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 574–581.

13. Радянська енциклопедія історії України. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1971. – Т. 3 / [редкол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) та ін.]. – 576 с.

14. *Рульова Н. І.* Прізвища як один з антропонімних класів: Навч. посібник / Н. І. Рульова. – Чернівці: Рута, 2004. – 90 с.

15. *Франко І. Я.* Причинки до української ономастики / І. Я. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 36 / [ред. М. Д. Бернштейн, упоряд. та ком. О. О. Білевська, А. В. Горещкий]. – С. 391–426.

16. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.

17. Luber S. Die Herkunft von Zaporoger Kosaken des 17 Jahrhunderts nach Personennamen / S. Luber. – Berlin; Wiesbaden, 1983. – 145 s.

References

1. Butych, I. L. (red.) (1998). *Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sichi: Korpus dokumentiv. 1734–1775* [The archive of Kish New Zaporozhian Sich: The corps of documents.1734–1775]. Kyiv: Derzh. komitet arkhiviv Ukrainy, TsDIA Ukrainy, NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkheohrafiї ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho. Vol. 1. [in Ukrainian].

2. Butych, I. L. (red.) (2003). *Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sichi: Korpus dokumentiv. 1734–1775* [The archive of Kish New Zaporozhian Sich: The corps of documents]. Kyiv: Derzh. komitet arkhiviv Ukrainy, TsDIA Ukrainy, NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkheohrafiї ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho. Vol. 3 [in Ukrainian].

3. Butych, I. L. (red.) (2006). *Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sichi: Korpus dokumentiv. 1734–1775* [The archive of Kish New Zaporozhian Sich: The corps of documents. 1734–1775]. Kyiv: Derzh. komitet arkhiviv Ukrainy, TsDIA Ukrainy, NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkheohrafiї ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho. Vol. 4 [in Ukrainian].

4. Butych, I. L. (red.) (2008). *Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sichi: Korpus dokumentiv. 1734–1775* [The archive of Kish New Zaporozhian Sich: The corps of documents.1734–1775]. Kyiv: Derzh. komitet arkhiviv Ukrainy, TsDIA Ukrainy, NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi arkheohrafiї ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho. Vol. 5: *Reiestr Viiska Zaporozkoho Nyzovoho 1756 roku* [Register of the Zaporozhian Army Lower 1756]. [in Ukrainian].

5. Biletskyi-Nosenko, P. (1966). *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv. Naukova dumka. [in Ukrainian].

6. Velychko, S. (1855). *Letopys sobytij v yuho-zapadnoi Rossyy v XVII veke* [The chronicle of the events in south-west Russian in XVII century]. Kyiv. Vol. 3. [in Ukrainian].

7. Hrynchenko, B. (1925). *Slovar ukaynskoho yazyka* [Dictionary of the Ukrainian language]. Berlin: DVU. [in Ukrainian].

8. Smolij, V.A. (red.) (2012). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the Ukrainian history]. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 9. [in Ukrainian].

9. Mytsyk, Yu. A. (2009). *Kanivske ta Cherkaske starostva v opysi maloznanoi liustratsii 1631–1633 rokiv* [Kaniv and Cherkasy starostvas at the little known inspection description 1631–1633 years]. *Kraieznavstvo*, (3–4), 43–53 [in Ukrainian].

10. Nepokupnyi, A.P. (red.) (1989). *Mizhetnichni звязky v ukrainskij*

antroponimii XVII st. («Reiestry vsoho viiska Zaporozkoho» 1649 r. i movno-terytorialni kontakty [Interethnic contacts in Ukrainian anthroponymy XVII cen. («Registers all Zaporozhian Army 1649») and linguistic-territorial contacts]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

11. Nepokupnyi, A.P. (1994). *Vykhidtsi z latviiskykh, lytovskykh i prusskykh zemel u lavakh zaporozhtsiv* [The Letts, Lithuanians and Prussians by birth in the Zaporozhian Cossacks ranks]. *Zoloti vorota*, (2), 75–84. [in Ukrainian].

12. Ostash, R.I. (1995). *Z istorii doslidzhennia «Reiestru Viiska Zaporozkoho 1649 roku»* [From the history of the investigation of the «Register of the Zaporozhian Army 1649»). In *Reiestr Viiska Zaporozkoho 1649 roku* [Register of the Zaporozhian Army 1649] (pp. 574–581). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

13. Skaba, A. D. (red.) (1971). *Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy* [The Soviet encyclopedia of Ukrainian history]. Kyiv: Hol. red. URE. Vol. 3. [in Ukrainian].

14. Rulova, N. I. (2004). *Prizvyshcha yak odyn z antroponimnykh klasiv: Navch. posibnyk* [The family names as one from anthroponymical classes: Text-book]. Chernivtsi: Ruta. [in Ukrainian].

15. Franko, I.Ya. (1982). *Prychynky do ukraïnskoi onomastyky* [The additions to Ukrainian onomastics]. In *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* [Collected works: In 50 v.] (Vol. 36, pp. 391–426). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

16. Khudash, M.L. (1977). *Z istorii ukraïnskoi antroponimii* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

17. Luber, S. (1983). *Die Herkunft von Zaporoger Kosaken des 17 Jahrhunderts nach Personennamen*. Berlin; Wiesbaden. [in German].

Стаття надійшла до редакції 05.05.2018

Ivan Dzira,
Candidate of Philology sciences,
Dr. Hist. sciences, professor,
Ukraine, Kyiv

The fromethnonymic and fromtoponymic family names of the 1756 Register of the Zaporozhian Host as a source of the study of the contacts of the Zaporozhian Cossacks and Slavs nationalities in the middle of the XVIII century

The contacts between Zaporozhian Cossacks and Slav nationalities in the middle of the XVIII cen. are analysed in the article on the material of the fromethnonymic and fromtoponymic family names of the 1756 Register of the Zaporozhian Host. Also the author attempted to determine the ethnic origin of

the bearers of these family names. But, in spite of the limited possibilities of the search of Russians, Byelorussians, Poles and South Slavs in the register and approximate character of received results, the text analysis shows that monument contains the irrefutable evidence of the existence of the interethnic contacts on the Zaporozhian territory in the middle of the XVIII cen.

Keywords: anthroponym, ethnonym, toponym, family name, register, Slavs.

УДК 001.83:3 (477+367)

Ганна Індиченко,

канд. істор. наук,

завідуюча відділом історії академічної науки ІА НБУВ,

Україна, Київ

РОЛЬ АН УРСР З ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІХ МІЖНАРОДНОГО З'ЇЗДУ СЛАВІСТІВ

У статті аналізується діяльність АН УРСР з підготовки та проведення ІХ-го Міжнародного з'їзду славистів. Цей масштабний форум науковців відбувся у Києві упродовж 6–14 вересня 1983 р. Президія АН УРСР та українські академічні установи соціогуманітарного профілю доклали чимало зусиль для підготовки та належного проведення з'їзду. На основі аналізу архівних документів, які відклалися в Архіві Президії НАН України, Інституті архівознавства НБУВ та Архіві НБУВ, розкриваються аспекти здійсненої Академією наукової та організаційної роботи з підготовки та проведення з'їзду.

Ключові слова: АН УРСР, ІХ Міжнародний з'їзд славистів, міжнародні наукові зв'язки, архівні джерела.

Міжнародне наукове співробітництво НАН України завжди було одним з пріоритетів її діяльності. Форми і напрями співробітництва з науковими установами зарубіжних країн постійно розширювалися. Зацікавленість науковців зарубіжних країн про-